

УДК 373.3:811.111'367

DOI: 10.36550/2415-7988-2026-1-222-53-56

ЗАДОРОЖНА Олександра –

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності

Західноукраїнського національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0610-9799>

e-mail: zadorozhna.oleks@gmail.com

УРАХУВАННЯ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОРФОГРАФІЇ В 5 КЛАСІ

У статті розглянуто актуальну проблему урахування вікових та психолого-когнітивних особливостей учнів п'ятого класу в процесі вивчення орфографії в умовах Нової української школи. Обґрунтовано, що перехід від початкової до базової середньої освіти супроводжується змінами в мисленні, увазі, пам'яті та навчальній мотивації школярів, а це, у свою чергу, впливає на формування ставлення до вивчення української мови і тому потребує перегляду методичних підходів до навчання правопису. У процесі дослідження доведено ефективність поєднання традиційних та інноваційних форм роботи з орфографії, зокрема використання візуалізації, мнемофраз, ігрових і символічних образів, цифрових освітніх платформ та диктантів різних видів. Показано, що застосування інтерактивних вправ на Wordwall і LearningApps сприяє активізації пізнавальної діяльності, формуванню самоконтролю та позитивного ставлення до навчання. Особливу увагу звернено на поєднання навчання орфографії та розвитку зв'язного мовлення, що забезпечує усвідомлене застосування правописних норм у реальних письмових комунікативних ситуаціях. Проаналізовано можливості інтеграції орфографічних завдань у цикли уроків та тематичні освітні модулі, орієнтовані на діяльнісний і рефлексивний підходи. Акцентовано на значенні формувального оцінювання, взаємооцінювання та редагування текстів як засобів розвитку орфографічної пильності учнів. Окреслено практичні рекомендації для вчителів щодо добору методів і засобів навчання орфографії з урахуванням принципів наступності та диференціації. Наголошено на доцільності створення комфортного освітнього середовища, що знижує навчальну тривожність і сприяє сталому інтересу п'ятикласників до мовної освіти. Зроблено висновок, що системне урахування вікових особливостей учнів 5 класу оптимізує процес формування орфографічної компетентності, підвищує культуру писемного мовлення та сприяє успішній адаптації школярів до навчання в базовій школі.

Ключові слова: орфографія, орфографічна компетентність, 5 клас, вікові особливості, НУШ, візуалізація, мнемофрази, цифрові сервіси.

ZADOROZHNA Oleksandra –

PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Information and Sociocultural Activities

of West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0610-9799>

e-mail: zadorozhna.oleks@gmail.com

TAKING INTO ACCOUNT AGE-RELATED CHARACTERISTICS OF STUDENTS WHILE STUDYING ORTHOGRAPHY IN GRADE 5

The article addresses the relevant issue of considering the age-related and psychological-cognitive characteristics of fifth-grade students in the process of studying orthography within the framework of the New Ukrainian School. It is substantiated that the transition from primary to basic secondary education is accompanied by changes in thinking, attention, memory, and learning motivation, which, in turn, affects students' attitudes toward learning the Ukrainian language and therefore requires a revision of methodological approaches to teaching spelling. The study proves the effectiveness of combining traditional and innovative forms of orthography instruction, including the use of visualization, mnemonic phrases, game-based and symbolic images, digital educational platforms, and various types of dictations. It is shown that the use of interactive exercises on Wordwall and LearningApps contributes to the activation of cognitive activity, the development of self-control, and a positive attitude toward learning. Particular attention is paid to the integration of orthography instruction with the development of coherent speech, which ensures the conscious application of spelling norms in real written communicative situations. The possibilities of integrating spelling tasks into lesson cycles and thematic educational modules oriented toward activity-based and reflective approaches are analyzed. Emphasis is placed on the importance of formative assessment, peer assessment, and text editing as means of developing students' spelling awareness. Practical recommendations for teachers regarding the selection of methods and teaching tools for orthography instruction, taking into account the principles of continuity and differentiation, are outlined. The article highlights the expediency of creating a comfortable educational environment that reduces learning anxiety and fosters sustained interest in language education among fifth graders. It is concluded that systematic consideration of the age-related characteristics of Grade 5 students optimizes the process of forming spelling competence, enhances the culture of written speech, and contributes to students' successful adaptation to learning in basic secondary school.

Key words: orthography, spelling competence, Grade 5, age-related characteristics, New Ukrainian School, visualization, mnemonic phrases, digital services.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна мовна освіта поєднує особистісно зорієнтований та компетентнісний підходи до навчання, що зумовлює необхідність урахування вікових і психолого-когнітивних особливостей учнів під час вивчення української мови. Особливої актуальності ця проблема набуває в 5 класі, коли школярі перебувають на межі переходу від початкової до базової середньої освіти, що

супроводжується змінами у мисленні, увазі, пам'яті та навчальній мотивації. Водночас упродовж цього періоду відбувається адаптація здобувачів освіти до умов базової школи – змінюються педагогі, збільшується кількість предметів, кожен з яких має свою специфіку та критерії оцінювання, в окремих учнів змінюється заклад освіти та формується новий колектив. Відтак особливої уваги потребує питання формування позитивного

ставлення до навчання, підтримки школярів на шляху здобуття знань, застосування методів та прийомів роботи з освітнім матеріалом, які сприятимуть досягненню результатів навчання, передбачених Державним стандартом базової середньої освіти. Засвоєння орфографічних норм у цей період часто ускладнене через абстрактність правил і потребує добору адекватних методів та прийомів навчання, щоб відпрацювати навички застосування орфографічних норм на практиці, запам'ятати винятки, сформувати культуру писемного мовлення. Урахування вікових особливостей п'ятикласників дає змогу оптимізувати процес формування орфографічної компетентності, поєднуючи ігрові, діяльнісні та рефлексивні форми роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій
Вивчення орфографії в 5 класі Нової української школи відповідно до чинних модельних навчальних програм базової школи – актуальний для вітчизняної методики напрям досліджень, основу для якого заклали праці видатного українського лінгводидакта І. Хом'яка [8] та його наукових послідовників. Вивчення орфографії в ЗЗСО неможливо уявити сьогодні без рекомендацій корифея вітчизняного мовознавства та методиста І. Ющука [9], чий мнемофраз та інші асоціативні технології запам'ятовування досьогодні використовують учителі всіх ланок загальної середньої освіти. Варто згадати доробок О. Горошкіної, зокрема статтю «Методи і прийоми навчання орфографії на уроках української мови: компетентнісний вимір» [4], де авторка акцентує на компетентнісному підході до вивчення орфографії в профільній школі. Питанням формування правописної компетентності учнів присвячено посібники О. Горошкіної, Т. Грубої та Л. Попової [5] та Н. Бондаренко [1], у яких автори пропонують методи і прийоми роботи з орфографії, засади реалізації компетентнісного підходу. Усе ж попри значну теоретичну та практичну цінність класичних і сучасних методичних праць, навчання орфографії в 5 класі сьогодні має будуватися на засадах НУШ із обов'язковим урахуванням вікових особливостей учнів, що забезпечить не лише правописну грамотність, а й стало мотивацією до мовного розвитку та успішну адаптацію школярів до умов базової школи.

Мета статті – обґрунтувати доцільність та особливості урахування вікових особливостей учнів у процесі вивчення орфографії в 5 класі, довести ефективність методичних стратегій для формування позитивного ставлення до мовної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.
Вивчення орфографії в 5 класі – важливий аспект мовної освіти. Цей процес повинен базуватися на дотриманні принципів наступності, системності, комунікативної спрямованості, а також доступності навчального матеріалу для п'ятикласників. Водночас освітній процес слід вибудовувати на засадах Нової української школи, щоб підтримувати позитивне ставлення учнів до навчання та мотивувати до нових досягнень. Саме тому в процесі планування та розробки дизайну уроків з

орфографії та визначення чітких цілей (очікуваних результатів) слід добирати відповідні методи, засоби та інтерактивні активності, а також планувати систему оцінювання для досягнення цих результатів таким чином, щоб заняття було максимально ефективним і водночас цікавим для здобувачів освіти. Слід зазначити, що вивчення кожної з тем відбувається впродовж кількох уроків, тому цикли занять з орфографії рекомендуємо об'єднувати і відповідно до опрацьовуваних правил (спрощення, вживання апострофа, подвоєння тощо), і тематично (наприклад, квест або подорож країною «Орфографія», де для переходу до наступного рівня слід пригадати вивчені раніше відомості (рис. 1.1.). Такий підхід сприяє узагальненню знань учнів і сприймається ними не як опитування, а як елемент гри.

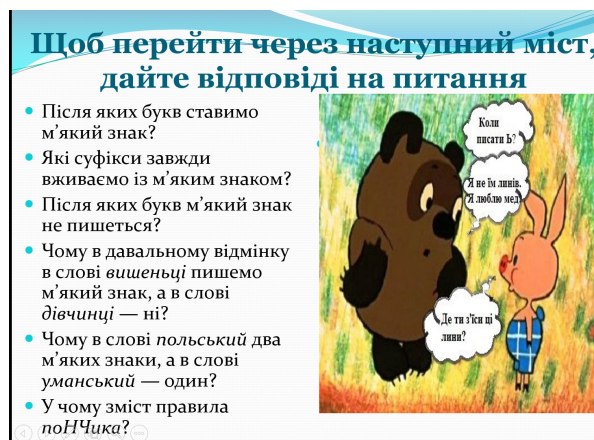

Рисунок 1. Система питань для закріплення вивченого про м'який знак

Використання зображень та тематична спрямованість візуальних символів уроку є важливими, оскільки в учнів 5 класу переважає наочно-образне мислення. Візуальні образи й персонажі полегшують сприймання та запам'ятовування орфографічних правил, переводячи абстрактні норми у зрозумілі й емоційно забарвлені образи. Крім того, мультяшні герої та системні символи підвищують мотивацію до навчання й знижують тривожність під час опанування складного мовного матеріалу. Такий підхід сприяє свідомому засвоєнню правопису та відповідає віковим особливостям здобувачів освіти і водночас принципам Нової української школи. Розробка та вибір системних символів до уроків орфографії відбувається із урахуванням мнемофраз або певних асоціацій, які допомагають запам'ятати те чи інше правило. Такими системними символами можуть бути риба лин та котик Дзир (для теми про м'який знак), мавпа Буф (апостроф), двійнята (подвоєння), ковзанярі (подовження), пташка, яка вилітає із гнізда (спрощення), реклама кафе (правопис префіксів) та ін.

Використання мнемофраз дозволяє поєднати літери (які не мають лексичного значення і важкі для запам'ятовування) у слова та вирази (яким властиве лексичне значення). Принцип візуалізації мнемофраз має на меті активізувати образне мислення, ритм і асоціації, що важливо для дітей

11-річного віку. Словесно-зорові символи стисло й доступно кодують орфографічне правило у формі яскравого вислову, що значно зменшує когнітивне навантаження під час навчання. Завдяки емоційній забарвленості та ігровому характеру мнемозфрази й засоби їхнього унаочнення сприяють міцнішому закріпленню матеріалу в пам'яті та швидшому його відтворенню. Відтак орфографічні норми засвоюються не механічно, а усвідомлено й відповідно до вікових особливостей п'ятикласників.

Використання візуального матеріалу важливе і на етапі актуалізації знань здобувачів освіти. Нагадаємо, що вивчення української мови на базовому рівні освіти відбувається з урахуванням принципу наступності. У процесі опрацювання орфографії в базовій школі слід пам'ятати, що певні правила написання слів п'ятикласники вивчали в 1–4 класах, тому обов'язково слід аналізувати Держстандарт початкової освіти та підручники, якими вони користувалися. Водночас українські освітні реалії (період пандемії та умови навчання під час воєнного стану) вимагають ознайомлення (перед вивченням правила) вчителя зі станом правописних компетентностей п'ятикласників, щоб коректно й науково вибудувати пояснення навчального матеріалу, зробити акцент на тому, що чимало інформації учням уже відомо та організувати роботу із практичного застосування правил у письмовому мовленні школярів.

Застосування правил – важливий аспект вивчення орфографії. Саме тому важливо покроково показувати учням принцип дії кожного правила на практиці. Зважаючи на обмежений час уроку та необхідність оперативної відпрацювати матеріал, рекомендуємо використовувати цифрові вправи на платформах LearningApps, Wordwall і подібних, у процесі виконання яких здобувачам освіти потрібно сортувати елементи (апостроф ставимо/не ставимо, подвоєння відбувається/не відбувається тощо), обрати нормативний варіант, додати пропущений графічний знак, виконати тестові завдання. Інтерактивні вправи дають змогу багаторазово й ненав'язливо тренувати орфографічні навички. Водночас застосування цифрових сервісів під час вивчення орфографії разом із практичним спрямуванням виконує функцію формуального оцінювання, а також сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів і підвищенню мотивації до опанування правописних норм. Виконання завдань на електронних платформах спрямоване на візуалізацію навчального матеріалу, миттєвий зворотний зв'язок і можливість диференціації завдань відповідно до рівня підготовки учнів. Таким чином, використання Wordwall і LearningApps відповідає принципам НУШ та віковим особливостям п'ятикласників, поєднуючи навчання з елементами гри та самоконтролю.

Слід згадати про ще один із базових і водночас ефективних методів формування орфографічної грамотності учнів – диктанти, оскільки вони поєднують слухове сприймання, мовленнєвий аналіз і практичне застосування правил письма. Усі види диктантів (словникові, розподільні, вибіркові, пояснювальні, творчі, контрольні, самодиктанти,

диктанти із коментуванням) розвивають уміння застосовувати вивчені орфографічні правила в контексті і водночас формують орфографічну пильність і самоконтроль. Диктанти сприяють розвитку слухової пам'яті, зв'язку між усним і писемним мовленням та дають можливість перевірити рівень сформованості орфографічних компетентностей не лише під час вивчення тем (у 5 класі), а й на всіх подальших етапах здобуття освіти (базової та профільної). Відтак диктанти виконують діагностичну функцію, даючи змогу оцінити рівень сформованості орфографічних умінь. Незважаючи на те, що здобувачі освіти неохоче пишуть диктанти, саме цей вид роботи у підлітковому віці допомагає формувати не лише орфографічну вправність, а й уважність та системність вивчення мови.

Свідомо застосовувати орфографічні норми здобувачі мають можливість і в процесі письмової взаємодії, тобто під час створення усних і писемних висловлювань різних типів і жанрів. Модельні навчальні програми для 5 класу містять завдання щодо уведення в текст певних орфограм (складання висловлення про дружбу чи людські чесноти з використанням слів, у яких відбувається спрощення, складання речень компліментів з використанням слів із префіксом *пре-* наприклад, для привітання з днем народження [] та ін.), що допомагає здобувачам освіти відпрацьовувати уважність під час виконання завдань, усвідомити критерії оцінювання робіт. Це дуже важливо для непосидючих п'ятикласників, особливо сучасних, які зростають в цифровому середовищі і поширеною проблемою яких є функціональна неграмотність (труднощі з розумінням, використанням та оцінкою інформації). Додатково посилити орфографічну вправність дозволить і прийом взаємооцінювання (рецензування) текстів колег, а також вправи на редагування. Такий підхід відповідає компетентнісній спрямованості НУШ і забезпечує цілісний розвиток мовної особистості п'ятикласника.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Урахування вікових і психолого-когнітивних особливостей учнів 5 класу є визначальною умовою ефективного вивчення орфографії в контексті Нової української школи. Перехідний етап від початкової до базової середньої освіти потребує добору таких методів і прийомів навчання, які знижують когнітивне навантаження та підтримують позитивну навчальну мотивацію п'ятикласників. Доведено, що використання візуалізації, ігрових елементів, мнемозфраз і системних символів відповідає переважанню наочно-образного мислення у віці 10–11 років, а також сприяє усвідомленню засвоєнню орфографічних норм. Ефективним є й поєднання традиційних форм роботи (різних видів диктантів) з інтерактивними цифровими вправами, які забезпечують багаторазове тренування, миттєвий зворотний зв'язок і формувальне оцінювання. Інтеграція орфографічної роботи в процес розвитку зв'язного мовлення та письмової взаємодії створює умови для практичного застосування правил у реальних комунікативних ситуаціях. Отже, сис-

темне врахування вікових особливостей п'ятикласників оптимізує процес формування орфографічної компетентності, сприяє підвищенню культури писемного мовлення та успішній адаптації учнів до навчання в базовій школі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Н. В. Формування правописної компетентності учнів 5-7 класів на уроках української мови : посібник. К. : Видавничий дім «Сам», 2017. 112 с.
2. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5 – 6 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xIY5Ja2rMBHHxFC9bMSOtfG4VSZuMuw/view> (дата звернення 01. 11. 2025).
3. Горошкіна О. М. Методи і прийоми навчання орфографії на уроках української мови: компетентнісний вимір. *Мовна особистість в освітньому просторі* : Колективна монографія з нагоди ювілею доктора педагогічних наук, професора, академіка АНВШ України, заслуженого працівника освіти України Хом'яка Івана Миколайовича за заг. ред. І. Д. Пасічника. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2021. С. 79–86.
4. Горошкіна О. М., Груба Т.Л., Попова Л.О. Формування правописної компетентності учнів. Харків : Вид. група «Основа», 2016. 171 с.
5. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5 – 6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: https://drive.google.com/file/d/1FbS5-6Y_usoc88oc0Ez_ruRfFleDkAAF/view (дата звернення 02.11. 2025).
6. Хом'як І. М. Вироблення в учнів орфографічної компетентності у процесі виконання творчих робіт. *Лінгводидактика: теорія, методика, досвід : збірник наук. праць*. Слов'янськ : Вид-во ДВНЗ «ДДПУ», 2013. Вип. 4. С. 11–15.
7. Хом'як І. М. Особистісно орієнтоване навчання орфографії в інтерферованому середовищі. *Наукові записки НаУОА. Серія «Філологічна»*. Острів : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 68. С. 132–137.
8. Хом'як І. М. Способи та характер навчання орфографії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острого : Вид-во НаУОА, 2013. Вип. 40. С. 166–168.
9. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. 4-те вид. К.: Освіта, 2000. 254 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, N. V. (2017). Formuvannya pravopysnoi kompetentnosti uchniv 5-7 klasiv na urokakh ukraïnskoi movy : posibnyk [Formation of spelling competence of students in grades 5-7 in Ukrainian language lessons: manual]. K. : Vydavnychiy dim «Sam». 112 s. [in Ukrainian]
2. Holub, N. B., Horoshkina, O. M. (2023). Modelna navchalna prohrama “Ukrainska mova. 5 – 6 klasy” dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum “Ukrainian language. Grades 5-6” for secondary education institutions]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xIY5Ja2rMBHHxFC9bMSOtfG4VSZuMuw/view> (data zvernennia 01. 11. 2025). [in Ukrainian]
3. Horoshkina, O. M. (2021). Metody i pryimy nav-

channia orfohrafii na urokakh ukraïnskoi movy: kompetentnisnyi vymir [Methods and techniques of teaching spelling in Ukrainian language lessons: competence dimension]. *Movna osobystist v osvïtomu prostori* : Kolektyvna monohrafiia z nahody yuvileiu doktora pedahohichnykh nauk, profesora, akademika ANVSh Ukrainy, zasluženoho pratsivnyka osvity Ukrainy Khomiaka Ivana Mykolaïovycha za zah. red. I. D. Pasichnyka. Ostroh : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». S. 79–86. [in Ukrainian]

4. Horoshkina, O. M., Hrubá, T.L., Popova, L.O. (2016). Formuvannya pravopysnoi kompetentnosti uchniv [Formation of students' spelling competence]. Kharkiv : Vyd. hrupa «Osnova». 171 s. [in Ukrainian]
5. Zabolotnyi, O. V., Zabolotnyi, V. V., Lavrynychuk, V. P., Plivachuk, K. V., Popova, T. D. Modelna navchalna prohrama “Ukrainska mova. 5 – 6 klasy” dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum “Ukrainian language. Grades 5-6” for secondary education institutions]. URL: https://drive.google.com/file/d/1FbS5-6Y_usoc88oc0Ez_ruRfFleDkAAF/view (data zvernennia 02.11. 2025). [in Ukrainian]
6. Khomiak, I. M. (2013). Vyrobлення v uchniv orfohrafichnoi kompetentnosti u protsesi vykonannya tvorchykh robit [Developing orthographic competence in students in the process of performing creative works]. *Linhvodydaktyka: teoriia, metodyka, dosvid : zbirnyk nauk. prats. Sloviansk : Vyd-vo DVNZ «DDPU»*. Vyp. 4. S. 11–15. [in Ukrainian]
7. Khomiak, I. M. (2017). Osobystisno orïentovane navchannia orfohrafii v interferovanomu seredovyshchi [Person-centered spelling instruction in an interfered environment]. *Naukovi zapysky NaUOA. Seriiia «Filolohichna»*. Ostrih : Vyd-vo NaUOA. Vyp. 68. S. 132–137. [in Ukrainian]
8. Khomiak, I. M. (2013). Sposoby ta kharakter navchannia orfohrafii [Methods and nature of teaching spelling]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriiia «Filolohichna». Ostroh : Vyd-vo NaUOA. Vyp. 40. S. 166–168. [in Ukrainian]
9. Iushchuk, I. P. (2000). Praktykum z pravopysu ukraïnskoi movy [Workshop on Ukrainian spelling]. 4-te vyd. K.: Osvita. 254 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАДОРОЖНА Олександра – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету.

Наукові інтереси: урахування вікових особливостей учнів під час вивчення орфографії в 5 класі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZADOROZHNA Oleksandra – PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Information and Sociocultural Activities of West Ukrainian National University.

Scientific interests: taking into account age-related characteristics of students while studying orthography in grade 5.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2025 р.

Стаття прийнята до друку 26.12.2025 р.